

nyelvük vagy vallásuk (beleértve az iszlámot is), a szülőföldjükről importált eltérő értékrendjük, a nemzeteken átnyúló kapcsolatok ápolása (és ezzel a diaszpóra-kultúra), vagy pedig a befogadó országokban érvényesülő jogi vagy társadalmi hátrányok. A szerzők megállapítása szerint csak a jogi, vagy társadalmi szempontból hátrányos helyzetbe került csoportok tagjai térnek el szignifikáns mértékben a befogadó országokban tapasztalható, meghatározó értékektől. A bevándorlók első nemzedékénél ennek oka, hogy szülőhazájuk értékei jelentős mértékben eltérnek új hazájukétól. A hátrányos helyzetű bevándorlók gyermekei körében azonban feltűnnek a tévhitekhez köthető értékek, mivel beilleszkedési folyamatuk gátolt, a szülők nemzedékének értékei pedig részben fennmaradnak. Ezért a második nemzedéktől kezdve a kulturális értékek inkább válnak belső értékekké a társadalmi korlátok alakításában és szétfoszlatásában, sokkal inkább, mint hogy külső erőkként alakítanák ezeket.

TÁRGYSZAVAK: akkulturálódás, emigránsok, bevándorlók

HOLKA LÁSZLÓ

22/2015

Milyen sztereotípiák élnek a női és a férfi-szerepekről 2014-ben?

Carrine Burricand – Sébastien Grobon: Quels stéréotypes sur le rôle des femmes et des hommes en 2014?

Études et résultats, 2015. 907. sz. 1–8.

URL: <http://www.drees.sante.gouv.fr/IMG/pdf/er907.pdf>

Akár szakmai, akár családi, akár iskolai tevékenységek kerülnek szóba, a nők és a férfiak szerepére vonatkozó sztereotípiák maradandók, noha nem feltétlenül jutnak többségi álláspontra. Erre a következtetésre jutott a Francia Egészségügyi Minisztérium Kutatási, Tanulmányi, Értékelési és Statisztikai Igazgatósága (DREES) és az INSEE háztartás-statisztikai felvételével kiegészített véleménykutatás 2014 végén. A franciák többsége elveti azt a vélekedést, miszerint a két nem valamelyike felette állna a másiknak. Így például tíz megkérdezett közül kettőnél kevesebben vélekednek úgy, hogy a férfiak rátermettebbek a matematikai bizonyításokban, és mindössze 21% mondta, hogy a nőknek a háztartásban a helyük. Ugyanakkor a nemekhez hagyományosan kötődő szerepek esetében a szte-

reotípiák változatlanul erősek: a válaszadók fele szerint a nők ügyesebbek a gyermekek és az idősebb szülők ápolásában. Emellett 41% úgy tartja, hogy egy nő számára a szakmai tevékenység kevésbé fontos, mint egy férfinak. Végül tíz francia közül kilenc van azon a nézeten, hogy a fiúknak és a lányoknak egyforma nevelésben kell részesülniük, és csaknem minden második gondolja, hogy a lányok természetüknél fogva megfontoltabbak, míg a fiúk inkább szertelenek.

TÁRGYSZAVAK: nemi szerepek, sztereotípiák, társadalmi szerepek, nők, férfiak, társadalmi viselkedés

HOLKA LÁSZLÓ

Demográfia

23/2015

A népesség és a lakások számbavétele. Az ENSZ EGB-országok 2010 körüli népszámlálásainak gyakorlata

Measuring population and housing. Practices of UNECE countries in the 2010 round of censuses
New York – Geneva, 2014, United Nations. 1–230.

URL: http://www.unece.org/fileadmin/DAM/stats/publications/2013/Measuring_population_and_housing_2010.pdf

Az ENSZ Európai Gazdasági Bizottsága (ENSZ EGB) Statisztikai Főosztálya által készített kiadvány áttekintést nyújt az EGB-régió (Európa, Közép-Ázsia és Észak-Amerika) országaiban végrehajtott, 2010 körüli (2005 és 2014 közötti) népszámlálások és lakásösszeírások módszereiről, és a különböző eljárások összevetéséről az Európai Statisztikusok Értekezlete (ESÉ) és az Eurostat által közösen kidolgozott ajánlásokkal. Az összeállítás alapjául az EGB 2013. évi online felvételének eredményei szolgálnak, amelyek az egyes országok 2010 körül alkalmazott népszámlálási gyakorlatára, valamint a 2020-as tervek, elképzelésekre vonatkoznak. 2005 és 2013 között a régió ötvenhat országából ötvenegyben tartottak népszámlálást, háromban 2014-re tervezték, kettőben (Ukrajnában és Üzbegisztánban) pedig nem volt népszámlálás ebben a ciklusban. A kiadvány a felvételben részt vett ötvenegy ország válaszait mutatja be és értékeli szöveges és táblázatos összeállítás formájában.

Az első fejezet a népszámlálási módszerekkel, technikákkal, különféle műveleti és szervezeti kér-

désekkel foglalkozik, kiegészítve a teljes körűség, az adatminőség, a költségek, a hasznosság, a nehézségek és az eredmények problémaköreivel. A második az ESÉ ajánlásoknak való megfelelést az egyes országok népszámlálási kérdései, illetve változói szempontjából vizsgálja. A harmadik fejezet a 2010-es népszámlálási ciklus tanulságait veszi sorra, valamint azt, hogyan lehet ezeket felhasználni a 2020 körüli népszámlálások tervezéséhez.

2010-ben a korábbiaknál több ország követte a régióban az 1970-es évtizedben elkezdődött irányzatot a hagyományos, teljes körű helyszíni összeírásból a költségkímélő és hatékonyabb alternatív megoldások irányába történő áttérésre. Ezúttal több ország épített népszámlálása során a kizárólag adminisztratív forrásokból származó információra vagy a nyilvántartások és mintavételes összeírások adatainak kombinált felhasználására a hagyományos területi munka kiegészítése vagy helyettesítése céljából. Franciaország különleges, egyedi módszere a „gördülő népszámlálás”, amelyben az információkat egy évente változó (vagyis gördülő) népességi mintáról gyűjtik. Az Egyesült Államok ugyancsak új eljárást alkalmazott a 2010. évi népszámlálásakor: az alapvető demográfiai adatokat az Alkotmányban előírt, tízévenkénti teljes körű, területi felvétellel gyűjtötték, de ezt kiegészítették egy évenkénti mintavételes felvételből nyert részletesebb információval.

Számos egyéb innováció is előfordult, különösen az összeírás hatékonyságának javítása érdekében. Több ország alkalmazott GIS-módszereket a területi előkészítés során, internetes adatgyűjtést, kézben tartható készülékeket, laptopokat a hagyományos papír kérdőívek használatának helyettesítésére vagy minimalizálására, valamint automatikus adatrögzítési és kódolási eljárásokkal igyekezett csökkenteni az adatfeldolgozási hibákat.

Ugyancsak az első fejezet foglalkozik a népszámlálás irányításának általános vonatkozásaival. Ide tartozik a már említett nagyszámú váltás a hagyományos adatgyűjtési módszerekről az alternatív eljárások egyes fő műveleti szempontjaira, mint például a jogi háttér, a kommunikáció és reklámtevékenység, a biztonság, a bizalmas adatkezelés, az adatszivárgás megakadályozása, az adatközlés, a dokumentáció, a metaadatok és az archiválás. Jelentős figyelmet érdemelnek a népszámlálási műveletekhez tartozó technológiai szempontok, valamint egyre fontosabbá válnak a költségek, hasznok és a minőség egymással összefüggő kérdései. A fejezet végül áttekinti a korszerű népszámlálásokkal járó

néhány problémát, egyúttal kiemelve a 2010-ben elért főbb sikereket.

A második fejezet az EGB által végzett felmérésekben kapott válaszok alapján áttekintést nyújt a régió országainak gyakorlatáról a 2010 körüli népszámlálások során feltett kérdésekre vonatkozóan. Itt nem csupán az adott változók használatát vizsgálják, hanem azt is, hogy az országok milyen mértékben követték az ESÉ–Eurostat-ajánlások fogalmait és definícióit, valamint az egyes változóknál ajánlott osztályozásokat. Egyes esetekben, ahol egy-egy ország válasza a felmérés valamely kérdésére nem volt egyértelmű, illetve kifejezetten ellentmondást tartalmazott, a vizsgálat készítői lehetőség szerint a népszámlálási kérdőíveket hívták segítségül, vagy kiegészítő kérdéseket tettek fel.

A harmadik fejezet a 2010-es népszámlálások tanulságait és az országok következő ciklusra vonatkozó terveit tekinti át. Általános észrevétel, hogy a népszámlálás és lakásösszeírás soha nem tökéletes, mindig fordulnak elő hibák, illetve téves gyakorlatok. A teljes népszámlálási folyamat kritikai értékelése nem egyszerűen azért fontos, mert tájékoztatást nyújt az adatok megbízhatóságáról, hanem arra is lehetőséget ad, hogy a tanulságok alapján a későbbi népszámlálási műveletek kialakítása és megtervezése során figyelembe vehető legyen.

Ennek megfelelően az ESÉ 2020-ra vonatkozó népszámlálási ajánlásainak kialakításához az EGB által végzett felmérés válaszokat várt az országoktól a szélesebb nemzetközi közösséget is érdeklő, legfontosabb népszámlálási tapasztalataikról és tanulságokról. A fejezet a legfontosabb üzeneteket emeli ki az országok válaszai alapján, majd továbbgondolva ezeket útmutatást ad, hogyan lehet a tanulságokat a következő népszámlálási ciklusra vonatkozó tervek kialakításához felhasználni, ha majd az országok eljutnak az ilyen tervek előkészítésének fázisához.

TÁRGYSZAVAK: népszámlálás, népszámlálási módszerek, népszámlálási ajánlások, nemzetközi összehasonlítás, ENSZ EGB, ESÉ, Eurostat

RÓZSA GÁBOR

24/2015

Kapcsolódások létrehozása: egy transzdiszciplináris családtudomány felé

Libby Balter Blume: Making connections: Toward a Transdisciplinary Family Science
Journal of Family Theory & Review, 2014. 1. sz. 1–4.

URL: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/ift.r.12035/abstract>

DOI: 10.1111/jftr.12035

A folyóirat tematikus száma a családkutatást, család-történetet alapvetően új szemszögből közelíti. A kiindulópontot a társadalomtudományok között nagy hagyományokkal rendelkező interdiszciplinaritás jelenti, szemben azokkal a nézetekkel, amelyek szerint a családkutatás teljesen külön álló terület (famológia).

A szerkesztői bevezetőben pontos képet kapunk arról, miért is szükséges az egyes tudományágak eredményeinek megosztása a családkutatás segítése, fejlesztése érdekében. A megszerzett tudás fejlesztéséhez elengedhetetlen a diszciplínák közötti együttműködés. Arra is kitér, hogy milyen szintű legyen ez a kooperáció. Alapvetően három, egymástól eltérő módszer áll rendelkezésünkre: interdiszciplináris, multidiszciplináris, illetve transzdiszciplináris szempontok szerint kezdetünk egy kérdés vizsgálatához. A bevezető ezek közül egyértelműen a legutolsót tartja a legmegfelelőbbnek, hiszen csak e metódus során egyesítik eredményeiket az egymással együttműködő kutatók, és alkotnak valami újat, ami akár egy új tudományterület alapköve is lehet.

A szerző a társtudományok, illetve a különböző tudományágak közötti együttműködéssel kapcsolatban megjegyzi, hogy ebben az oktató- és kutatóhelyek mellett kiemelt szerepet kell vállalniuk a tudományos folyóiratoknak is. A múltira visszatekintve ez egyáltalán nem tűnik egyszerű feladatnak, hiszen itt nem pusztán egy adott országon belül létrehozandó, új megközelítésű, transzdiszciplináris tudásról van szó, hanem a tudományágak nemzeti eredményeinek, kutatásainak nemzetközi megosztásáról, egyesítéséről és felhasználásáról.

Alapvetően ugyanazokat az eszközöket lehet bevetni az említett folyamat hatékonyabbá tétele érdekében, mint amelyeket az interdiszciplinaritás első képviselői is hangoztattak. Fontos a tudásmegosztás, amely nélkül komoly együttműködés nem képzelhető el, illetve összefoglaló cikkek írására is szükség van, amelyek érthetőbbé, könnyen kezelhetővé tennék a több tudományág eredményeit is bemutató publikációkat.

E javaslatok mellett a szerző/szerkesztő megemlíti a „diszciplináris pluralizmus” fogalmát, valamint bemutatja a módszer alkalmazását is. Elsőként a tudományos kutatás tárgyát kell meghatározniunk

(például családtörténet), ezt követően tehetjük fel kérdéseinket, amelyek az egyes tudományterületek (pszichológia, szociológia, gazdaság, történelem stb.) szempontjából vizsgálják kutatásunk tárgyát. A végső fázisban pedig olyan elméleti-módszertani kérdéseket tehetünk fel, amelyek már több tudományterület nézőpontját vegyítik, így adva lehetőséget egy adott kérdéskör teljesen új szemléletű elemzéséhez.

A szerkesztő érezhetően pozitívan viszonyul az interdiszciplináris tudás megteremtésének lehetőségéhez; úgy gondolja, hogy leküzdhetőek a tudományok közti határok, nézet- és gondolkodásbeli különbségek. Ennek ellenére természetesen említést tesz azokról a nehézségekről (eltérő tudományos nyelvezet, különböző látásmód, úgynevezett „más tudomány, más kultúra” nézet), amelyek már a korábbi évszázadok során is gátat vetettek a tudományok közötti együttműködésnek.

A Journal of Family Theory & Review 2014. márciusi száma éppen azért tekinthető különleges kiadásnak, mert Blume egy tudományterület (családtörténet, családkutatás) érdekében „mozgósította” diszciplínák egész sorát (szociológia, politikatudomány, jog, filozófia, irodalom, kommunikáció stb.), hogy megmutassa: a különböző tudományterületek képviselői képesek közös munkát folytatni és eredményeket felmutatni egy, az övékhez csak részben köthető kutatási területtel kapcsolatban.

A kiadványszám nyolc cikke négy témát mutat be, és a már említett tudományok képviselői párokban dolgozva kísérelték meg a Blume által (is) vizionált transzdiszciplináris családtudomány megvalósítását. Négy szakértői kommentárt is olvashatunk.

Az első két cikk az élettörténet-elmélet és a statisztika keresztezésének lehetőségeit vizsgálja. A szerzők szerint ez által elemezni lehetne az emberi fejlődésre nagy hatást gyakorló szociális és biológiai tényezőket.

A következő két írás azokra a társadalmi változásokra koncentrál, amelyek befolyásolják a családok életét. A szerzők szót ejtenek mikro- és makroszintű demográfiai elméletekről, termékenységről, illetve a család és a politikához fűződő viszony kapcsolatáról is.

Ezt követően az apaság szociális értelmezése, változása kerül a középpontba. Szerepelnek a változó egészségügyi etika mellett a törvények is, valamint kiemelendő a „többszülős” családmodell-elmélet, amelynek vizsgálata rendkívül érdekesnek ígérkezik.

Az utolsó szerzőpáros a nyelvi és kulturális narratívák házasságra, családra gyakorolt hatásait vizsgál-

ja. Itt a családi identitás megváltozásáról, a különböző helyzetű (válás utáni, örökbefogadó, mostoha) családok elméleti háttéréről, illetve a modern házasságok szociális háttéréről olvashatunk.

A szerkesztő által elindított speciális szám várhatóan nem az utolsó próbálkozás a valódi transzdiszciplináris tudás megteremtése felé. Ugyanis ahhoz, hogy ezt valóban elérjük, nem elegendő pusztán az egyes tudományágak közti elmélet- és munkásságbeli (azaz publikációs) együttműködés. A különböző tudományok és eredményeik egyesítése, integrációja csak magasabb szintű, a kutatások, kutatók összehangolt munkájára is kiterjedő, közös gyakorlati tevékenység révén válna lehetővé. Ezáltal nem csak Blume „valódi transzdiszciplináris családtudományát” lehetne életre hívni, hanem az egyes diszciplínák is sokrétűbb, szerteágazóbb ismereteket tennének szert.

TÁRGYSZAVAK: családtudomány, transzdiszciplinaritás, társadalomtudományok

HORVÁTH BALÁZS

25/2015

A családmodell átalakulásának demográfiai perspektívái

Suzanne M. Bianchi: A demographic perspective on family change

Journal of Family Theory and Review, 2014. 1. sz. 35–44.

URL: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/jftr.12029/abstract>

DOI: 10.1111/jftr.12029

Család és állampolgárság a politikaelmélet és a politikatudomány szemszögéből

Brian Duff: Family and citizenship in political theory and political science

Journal of Family Theory and Review, 2014. 1. sz. 45–59.

URL: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/jftr.12027/abstract>

DOI: 10.1111/jftr.12027

Megjegyzések a politikatudománnyal, a demográfiával és a családpolitikával kapcsolatban

Shirley Zimmermann: Reflections on political science, Demography, and family policy

Journal of Family Theory and Review, 2014. 1. sz. 60–61.

URL: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/jftr.12034/abstract>

DOI: 10.1111/jftr.12034

A folyóirat e száma újszerűségével és a kutatási téma megközelítési módjának fejlesztésével kívánt hatást gyakorolni a transzdiszciplinaritás jelenlegi helyzetére. Több tudományterület művelőit fogta össze, hogy közösen dolgozzanak egy konkrét kutatási terület – a családtudomány – előbbre vitelén a tárgy új, eddig még nem vizsgált szempontok szerinti megközelítésével. A szám négy szekcióra osztható, mindegyikhez két tanulmány és az azokat összefoglaló kommentár tartozik. Az alábbiakban ezek közül egyet mutatok be.

Az általam választott részben a szerzők a demográfia, illetve a politikatudomány és politikaelmélet képviselőiben vizsgálják a család mint társadalmi intézmény változásának hatásait saját kutatási területükre vonatkozóan. Ezzel nemcsak fejlesztik a tudományok közötti transzdiszciplináris együttműködést, hanem az adott tudományterület látómezejét is szélesítik.

Az elsőként említett cikk szerzője – a demográfiai elemzésekhez hasonlóan – az egyénszintű (mikró) döntések (például gyerekvállalás, házasság) makroszintű népesedési következményeit elemzi, különösen a termékenységre és annak megváltozására vonatkozóan. Részletes áttekintést olvashatunk a különböző elméletekről, többek között a klasszikus demográfiai átmenetről, valamint az úgynevezett „második demográfiai átmenetről” is. A szerző a demográfiai adatgyűjtések nélkülözhetetlenségéről is szót ejt, amelyek szerepét a családmodell átalakulásának bemutatásában meghatározónak tartja. Ezek alapján lehet levonni azokat a következtetéseket, amelyek a házasságban illetve a termékenységben bekövetkezett változások okaira magyarázatként szolgálhatnak. E magyarázatokat is alapos és összeszedett elemzés kíséri. Külön említést érdemel Arland Thornton elmélete (2005), amely szerint a társadalmi-technológiai fejlődéssel párhuzamosan csökken a termékenység („fejlett idealizmus”).

A tanulmány külön fejezetben foglalkozik az Egyesült Államok egyedi családmodell- és családkutatási problémáival. Utóbbival kapcsolatban kimondottan Amerika-specifikus megközelítésekről és elméletekről is olvashatunk (családi életciklus-elmélet,

POSSLQ¹). A posztindusztriális vagy modern család kialakulásának, és a hagyományos családmódel globális háttérbe szorulásának bemutatása mellett, szintén külön kitér a legfontosabb amerikai család tudományi kérdésekre is (társadalmi osztálykülönbségek a termékenységet illetően, „többpartneres termékenység”, élettársi kapcsolatok törékenysége stb.).

A cikk, részletességének köszönhetően, nagy segítséget jelent a rendkívül alacsony termékenységi szint okainak felderítésében, tisztázásában és megértésében. Emellett több hasznos felvetést is tartalmaz világunk termékenységgel és családdal kapcsolatos problémáival (a házasság háttérbe szorulásával, a rokonsági kapcsolatok meggyengülésével), illetve a lehetséges kutatási témákkal (az elköteleződés kérdésével, a társadalom korösszetételével és a társadalomszerkezettel) kapcsolatban.

A csoporthoz tartozó második írás a családdal, és az állampolgársággal kapcsolatos főbb politikaelméleti-politikatudományi nézeteket mutatja be. Az előző cikkhez hasonlóan, e tanulmány apropóját is a családszerkezet átalakulásának, a családi élet megváltozott ritmusának okai jelentették. Európa mellett az Egyesült Államokban és különösen annak politikai életében vált központi kérdéssé ez a téma, ez pedig megkövetelte a politikaelmélet részéről a család kutatásban való aktívabb részvételt.

A bevezető részben a politikatudomány és a politikaelmélet eltérő család megközelítéséről olvashatunk. Fontos különbség a kettő között, hogy míg az előbbi jobban fókuszált a közvéleményre, a párt-szimpatíára, vagy a politikai retorikára utóbbi inkább a politikai jogok és kötelezettségek természetére volt kíváncsi. A szerző ezzel kapcsolatban jegyzi meg, hogy az amerikai családmódelben, családszerkezetben bekövetkezett változások eredményeként a politikai célzatú társadalmi azon belül családkutatásoknak kimondottan a család és a politika viszonyára kell helyezniük a hangsúlyt. Ez azért fontos, mert az új vagy átalakuló családmódel vizsgálatára hasznos adalékkal szolgálhat a bonyolultabb társadalmi-politikai, szociális kérdések, problémák felderítéséhez, megértéséhez, valamint megoldásához is.

¹ Egy 1977-ben megalkotott rendszer, amely a korábbi életciklus-elmélet (1947) helyét vette át az amerikai családkutatásban. Alkalmazása biztosította az új, a hagyományostól eltérő családmódel elterjedése ellenére is a releváns adatokhoz való hozzáférést. A mozaikszó jelentése: Persons of the Opposite Sex Sharing Living Quarters. (Nagyjából: az egy háztartásban élő különböző nemű személyek).

A kérdés vizsgálatát történeti áttekintés vezeti be, amelyben az ókori gondolkodók nézetein kívül az újkor (Locke, Filmer), illetve napjaink (Habermas) legismertebb tudósainak, kutatóinak véleményét ismerhetjük meg a család és politika viszonyáról. A tanulmány ezt követő részében a család és a politika kapcsolatát vizsgáló három meghatározó elméletről olvashatunk, külön a politikatudomány, külön a politikaelmélet megközelítésében. A szerző mindhárom módszer esetében részletesen bemutatja az általa vizsgált szakirodalmat, az ismertebb kutatók álláspontját, valamint kutatási eredményeiket is.

Elsőként az úgynevezett „arisztotelészi” módelről olvashatunk. E nézet képviselői szerint a politika és a család két, egymástól eltérő társadalmi szinten mozog, amelyek közül a politika a magasabb rendű, így annak helyes működéséhez biztosítani kell függetlenségét a családdal kapcsolatos kérdések, nézetek befolyásától. Ennek fényében érthető, hogy miért nevezték el „család versus politika” módelnek.

Ezzel szemben az úgynevezett „anti-arisztotelészi” módel bevonja a politika világába a családot, családi életet érintő kérdések körét is, annak érdekében, hogy az azokra adott lehetséges válaszok segítséget nyújtsanak az egyes politikai célok elérésében.

A család–politika-viszony harmadik elemzési módja a pszichoanalitikus módszer. Az alapfeltevés szerint a családi élet, illetve annak minősége jelentős hatással van a későbbi felnőtt személy politikához és állampolgársághoz való viszonyára. Éppen ezért a követendő (helyes) politika szempontjából rendkívül fontosak azok a kutatások, amelyek a különböző típusú, eltérő tapasztalatokkal rendelkező családok hatalomhoz, autonómiához és az állampolgársághoz való viszonyáról, valamint a modern család kialakulásának lehetséges politikai következményeiről tájékoztathatnak.

A cikkíró a három megközelítésmód közül egyértelműen a legutolsó mellett teszi le a voksát, hiszen ennek segítségével megjeleníthetővé válik család és politika kapcsolata, ami előfeltétele kell, hogy legyen a család politikai jelentőségére vonatkozó feltételezések, következtetések megállapításának.

Az itt bemutatott két cikket értékelő kommentár elsősorban a családnak mint a társadalom legkisebb egységének a függetlenségére, és éppen ezért a politika számára is meghatározó szerepére hívja fel a figyelmet. Emellett pozitívumként értékeli, hogy a tanulmányok szerzői valóban bebizonyították: a különböző tudományterületek képesek közösen

együttműködve, kölcsönösen használható információk és elméletek előállítására.

TÁRGYSZAVAK: családemográfia, transzdiszciplinaritás, állampolgárság, politikatudomány, családkutatási modellek, Amerikai Egyesült Államok

HORVÁTH BALÁZS

26/2015

A kétgyermekes családeál továbbélése Európában

Tomáš Sobotka – Éva Beaujouan: Two is best? The persistence of a two-child family ideal in Europe *Population and Development Review*, 2014. 3. sz. 391–419.

URL: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1728-4457.2014.00691.x/pdf>

DOI: 10.1111/j.1728-4457.2014.00691.x

Különbözik-e az alacsony termékenyséű országokban az ideális családnagyság a tényleges termékenységi trendektől? Az utóbbi évtizedek felmérései azt mutatják, hogy a családeál az utánpótlási szint körül stabilizálódott. A tartósan alacsony termékenységi mutatók a születések csökkenő spiráljához, a népesség gyors öregedéséhez, a fiatal generációk romló gazdasági lehetőségeihez, végül az ideálisnak tartott családnagyság csökkenéséhez is vezetnek. Ugyanezt eredményezheti a családok és egyéb társas kapcsolatok fokozódó instabilitása, valamint a társ nélküli lét hosszúsága, különösen az ilyen helyzetet megélt fiatal korosztályok esetében.

A szerzők harminchét európai ország 1979 és 2012 között végzett százhatvannyolc felvételét elemezték. Az ideálisnak tartott átlagos családnagyság az 1979 és 1983 közötti 2,53-ról 2008–2012-ben 2,21-re esett vissza, és kissé megerősödött a kétgyermekes családeál dominanciája. Az 1980-as évtized során a kétgyermekes ideál uralkodóvá vált egész Európában, és ez a legutóbbi időig fennmaradt. A válaszadók több mint 60%-a ezt tartotta ideálisnak, kivéve Nyugat- és Észak-Európa néhány országát, ahol az arány némileg alacsonyabb volt.

Franciaországban a kétgyermekes ideál enyhe többsége mellett viszonylag sok nő kívánt három gyermeket, míg igen kevesen voltak az egy gyermeket vagy a gyermeknélküliséget ideálisnak tartók. Spanyolországban – más dél-európai országokhoz hasonlóan – a trend a 2,0 átlagos családnagyság elérése, a nagyobb családra vágyó nők számának jelentős visszaesése, a kisebb családnagyságot óhaj-

tók számának növekedése. Portugáliában, Olaszországban és Görögországban ez valószínűleg a gazdasági visszaeséssel is összefügg. A Cseh Köztársaságban a kétgyermekes ideál már 1990-ben meghatározó volt, csupán a nők 20%-a preferálta a három- vagy annál több gyermekes családnagyságot. Ez utóbbi 2011-re jelentősen csökkent az egygyermekes modell javára. A németajkú országokban hagyományosan alacsony a termékenység. Németország nyugati felében az 1979. és 2011. évi felvétel egyformán 2,1-es átlagos családnagyság preferenciát mutatott ki, valamint ugyancsak azonos, 67% volt a kétgyermekes ideált választók aránya. Svájcban az alacsonyabb családnagyság-ideál trendje figyelhető meg, egyre kevesebb három vagy több gyermeket kívánó nővel, ugyanakkor – Ausztriától és Németországtól eltérően – az egy gyermekre vagy gyermektelenségre törekedők száma szinte jelentéktelen.

Európa egyre több, az 1,6-os vagy alacsonyabb teljes termékenységet elért országában az átlagos családméret ideálja 1,95 és 2,15 közé esett vissza. Hasonló értéket mutat a férfiak termékenységi ideálja is az országok többségében, például a 2011. évi Eurobarométer felvétel szerint.

A kétgyermekes családeál egyébként nem kizárólag európai jelenség, hanem megtalálható például Kanadában, az Egyesült Államokban, Ausztráliában, Japánban, Dél-Koreában, Tajvanon, valamint Ázsia és Latin-Amerika számos országában is.

A vizsgálatok jelentős eltérést állapítanak meg az egyszerű reprodukcióhoz közeli termékenységi ideálok és az ennél alacsonyabb tényleges termékenység között az európai társadalmakban: az EU-ban például 1,7 az 1972-ben született nők befejezett termékenységi mutatója, míg a legutóbbi adatok szerint a családok ideálisnak tartott gyermekszáma 2,2. A preferenciák és végeredmények közti különbség okai között szerepelnek a karriervágy, a szabadidő vágya, a megfelelő partner vagy az egyetértés hiánya, a házasságok és párkapcsolatok felbomlása, a foglalkoztatási és gazdasági körülmények nehézségei, a gyermeknevelés és munkavállalás egyeztetésének problémái, egészségi vagy terméketlenségi problémák.

Figyelemreméltó az európai kétgyermekes családeál elterjedése és tartóssága. A termékenységi ideálokat és preferenciákat befolyásoló tényezők, mint a vallásosság, a munkanélküliség és munkaerőpiaci pozíció, a társ nélküli élet megtapasztalása, a testvérek száma és termékenysége, valamint a családok fokozódó instabilitása ugyanis erodálhatná ezt az ideált a társadalom szekularizációja, a tényleges családnagyság csökkenése, az egyre több nő munka-

vállalása, a foglalkoztatás bizonytalansága és a bizonytalan családi helyzetben felnövő egyre több gyermek miatt.

A gyermektelenséget azonban gyakran extrém és illogikus választásnak tekintik, amely a népeség következő generációjának eltűnését is eredményezheti. A gyermekvállalás okaira vonatkozó vizsgálatok számos tényezőt találtak a gazdasági motivációktól az ösztönzés és öröm kategóriáig. Számos érv létezik, hogy egyéni szempontból miért előnyös az egy gyermek, az alábbiakban viszont olyan tényezőket mutatunk be, amelyek az alacsony termékenyséű országokban egynél több gyermek vállalására ösztönözhetnek.

- Sokakat ösztönöz az a lehetőség, hogy mindkét nemből legyen gyermekük. Minőségileg különböző tapasztalatot várnak egy fiúval, illetve egy lánnyal való foglalkozástól.
- Számos negatív sztereotípiát kapcsolódik az egykékhez, akiket gyakran elrontottnak, önzőnek, uralkodó hajlamúnak és veszekedőnek tartanak.
- Sok szülő fontosnak tartja, hogy első gyermekének társat, testvért adjon, akivel majd együtt lenni, játszani, civakodni és egymást segítve fejlődni tud.
- Ma is fennáll annak a lehetősége, hogy az egyetlen gyermek meghal vagy súlyos sérülést szenved, ami befolyásolhatja az aggodalmas vagy az ilyen helyzetben lévő családokat ismerő szülők döntését. Hasonló a helyzet, ha a gyermek nem felel meg a szülői elvárásoknak, mivel problémás, kimarad az iskolából, beteges, kábítószer fogyaszt, erőszakos stb.
- Európában és számos más országban a kétgyermekes modell széles körben elfogadott normává vált több generáció és társadalmi csoport számára.
- Az adatszolgáltatókat befolyásolhatja jelenlegi vagy eredeti családjuk nagysága is.

Mivel azonban az ideálokat részben téves, negatív sztereotípiák vagy erodálódásra képes, esetleg feltételezett társadalmi normák határozzák meg, a kétgyermekes családeál jelenlegi dominanciája nem feltétlenül fog fennmaradni az egész európai kontinensen, sok országban figyelhető meg az egy gyermekes modellt preferáló nők növekvő aránya. Nyitott kérdés, hogy ez tovább terjed-e kontinensünkön.

TÁRGYSZAVAK: családmódel, családnagyság, termékenység, gyermekszám, nemzetközi összehasonlítás, Európa

27/2015

Van-e hasonlóság az élettársi kapcsolatban és a házasságban élő szülők között? A második fogamzás valószínűsége a párkapcsolat jellege szerint az Amerikai Egyesült Államokban és Európában

Brienna Perelli-Harris: How similar are cohabiting and married parents? Second conception risks by union type in the United States and across Europe *European Journal of Population*, 2014. 4. sz. 437–464.

URL: <http://link.springer.com/article/10.1007%2Fs10680-014-9320-2#page-1>

DOI: 10.1007/s10680-014-9320-2

A születések számának növekedése az élettársi kapcsolatok esetében az Egyesült Államokban és Európa országaiban arra utal, hogy a gyermekvállalás szempontjából az élettársi kapcsolat és a házasság hasonlóbbá vált. Keveset tudunk azonban az első szülést követő további gyermekvállalásokról. A tanulmány a tizenöt országban folytatott, összehangolt párkapcsolat- és termékenységtörténeti felvételek adatait felhasználva, a párkapcsolatban élő nők második élveszületését eredményező fogamzás valószínűségével foglalkozik. Az eredmények azt mutatják, hogy azoknak a nőknek, akik az első szülést követően továbbra is élettársi kapcsolatban maradnak, a kelet-európai országokon kívül mindenütt sokkal kisebb esélyük van a második fogamzásra, mint a házasságban élőknek, figyelembe véve még a házasság időtartamát, a válásokat, az anya életkorát az első szüléskor és az iskolai végzettséget is. Összevont modellek szerint a második fogamzás előfordulásának különbsége a párkapcsolat jellege szerint igen eltérő Kelet- és Nyugat-Európa között. Ugyanilyen modelleken, amelyek tartalmazznak egy mutatót az élettársi kapcsolatok elterjedtségéről, az is kimutatható, hogy amikor ritka az első szülés az élettársi kapcsolatokban, az ilyen kapcsolatban élő nők második fogamzásának valószínűsége sokkal kisebb, mint a házasságban élő nőké. Ahol az élettársi kapcsolatokban nő az első születek száma, a második fogamzás esélyének különbsége az élettársiként, illetve házasságban élő nők között csökken. Ha azonban tovább nő az első születek aránya az élettársi kapcsolatokban, a különbség ismét növekszik, vagyis a két párkapcsolati forma nem válik egyenértékűvé a további gyermekvállalások szempontjából. Ugyanakkor a szerző azt is megállapítja, hogy Észtország kivételével az

első szülés után házasságot kötő nők második fogamzásának esélye hasonló azokéhoz, akik már házasságban születtek meg első gyermeküket, azaz a házasságkötés és szülés sorrendje nem befolyásolja olyan mértékben a termékenységet, mint magának a házasságkötésnek a ténye.

TÁRGYSZAVAK: fogamzás, gyermekszülés, élettársi kapcsolat, termékenység, párkapcsolatok, Amerikai Egyesült Államok, Európa

RÓZSA GÁBOR

28/2015

A házasság időtartama és a válás közti összefüggés: Hetedéves kísértés vagy élethossziglani kísértés?

Hill Kulu: Marriage duration and divorce. The seven-year itch or a lifelong itch?

Demography, 2014. 3. sz. 881–893.

URL: <http://link.springer.com/article/10.1007%2Fs13524-013-0278-1>

DOI: 10.1007/s13524-013-0278-1

Korábbi tanulmányok már rámutattak arra, hogy a válás veszélye legkevésbé az első hónapokban fenyegeti a házasságokat, ezt követően ez az esély emelkedni kezd, majd a csúcspont elérése után hanyatlásba fordul át. Egyes kutatók szerint a válási kockázat által felvett növekvő-csökkenő mintázat tökéletesen illeszkedik az úgynevezett „seven-year itch”, azaz a korábban említett hetedéves elmélethez. A másik oldal viszont úgy gondolja, hogy ez az eredmény nem állja meg a helyét, mégpedig a nem megfigyelt heterogenitás (*unobserved heterogeneity*) jelensége miatt. Ez a megnevezés tulajdonképpen a vizsgálatból kimaradt, kihagyott, nem megfigyelt magyarázó változókat takarja, amelyek hiánya – a kutatók szerint – hibás modellspecifikációt eredményezett.

Az ismertetett tanulmányban Hill Kulu demográfus professzor a fenti vita végére próbál pontot tenni azzal, hogy új változókkal kiegészítve végzi el a válás és a házasság időtartama közötti kapcsolat vizsgálatát.¹

¹ A szerző a következő változók függvényében vizsgálta a válási kockázatot: a házasság időtartama, a házasság sorrendben elfoglalt helye, a házastársak életkora a házasságkötés időpontjában, a nő anyanyelve (finn vagy svéd), a párok iskolai végzettsége, a férj feleséghez viszonyított relatív életkora, gyermekszám, a legfiatalabb gyermek életkora.

A szerző a kutatásához használt adatállományt a Finn Longitudinális Termékenységi Regisztert felhasználva állította össze. A mintába az 1945 és 1983 között született finn nők véletlenszerűen kiválasztott 10%-a került be, ennek megfelelően Kulu 74 441 nő igen részletes adataival dolgozhatott. A vizsgálat kiterjedt a mintában lévő nők minden olyan házasságára, mely 1967 és 2000 között kötött, legyen az első, második, vagy „többedik” házasság. A kutatásba így összesen 81 025 frigy került be, ezek 92%-a első házasság volt. Az elemzéshez Kulu többszintű eseménytörténeti modellt alkalmazott, időtől független (*time-constant*) és dinamikus (*time-varying*) magyarázó változókkal.

A kiinduló vizsgálatban a válási kockázatot a házasság időtartama, illetve a házasság sorrendben elfoglalt helye szerint vette górcső alá. A kapott eredmény által kirajzolódott minta illeszkedett a korábbi kutatások eredményéhez, tehát a házasság felbontásának rizikója az első három évben jelentősen nőtt, az ötödik évben érte el a csúcspontot, majd csökkenni kezdett. Az is kiderült továbbá, hogy a nők válási hajlandósága csekélyebb az első házasságuk esetében, de a második, harmadik házasságban már bátrabbak ebben a tekintetben.

Kulu az új változók bevonásával további következtetésekre is jutott, mint például, hogy nagyobb eséllyel válnak el az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkező párok, azok a párok, ahol a feleség idősebb, mint a férj, továbbá nagyobb a valószínűsége a házasság zátonyra futásának ott, ahol a nő finn anyanyelvű.

A gyerekek kérdésében a szerző arra a megállapításra jutott, hogy a válás kockázata meglehetősen alacsony a terhesség alatt, illetve a gyermek két éves koráig, de a gyermek életkorával párhuzamosan a különválás esélye is növekszik. Különbség mutatkozik abban a tekintetben is, hogy a gyermekáldásra az élettársi kapcsolat során, vagy a házasság megkötése után kerül-e sor. Jelentősen magasabb a rizikó, ha a hivatalos házasságkötést megelőzte egy élettársi kapcsolat és/vagy a gyermek megszületése.

Ahogy az a fentiekből kitűnik, Kulu a meglévő mintán többféle vizsgálatot végzett, más-más változók bevonásával. A kapott eredményekből szerinte egyértelműen leszögezhető, hogy történt ugyan némi változás a válási kockázat által felvett alakzatokban, de a növekvő-csökkenő mintázat minden esetben megmaradt, tehát a vizsgálat eredménye alátámasz-

totta a témával kapcsolatos korábbi kutatások eredményeit.

Többen elfogadták a professzor eredményeit, de a tanulmány fogadtatásába némi kritikai felhang is vegyült. Néhányan azt kifogásolták, hogy a vizsgálatban nincs semmiféle információ arra nézve, hogy a házaspárok a házasságuk előtt mennyi ideig éltek élettársi kapcsolatban egymással. A szerző szerint az 1945 előtt született nők nagy részének a házasság volt az első tényleges életközössége, de az 1980-as és 1990-es években kötött házasságokat átlagosan egy két-hároméves együttélési periódus előzte meg. Ha azonban a „boldogító igen” kimondásától számítjuk a kockázati periódust – ahogyan ezt Kulu is tette –, akkor első látásra úgy tűnhet, hogy a párkapcsolatok valójában hosszabbak, mint ahogy azt a kutatási eredmények mutatják. Fontos szempont azonban, hogy Finnországban a válási procedúra viszonylag hosszadalmas folyamat. A válókereset benyújtása – ami tulajdonképpen már a házasság végének tekinthető – és a válás törvényes kimondása között van egy úgynevezett újragondolási időszak, sőt, 1987 előtt a válni szándékozó párokat arra is kötelezték, hogy egy évig külön éljenek egymástól. Így a házasság valójában már a válás törvényes kimondása előtt néhány évvel véget ér. Kulu szerint ez a néhány év ellensúlyozza az esküvőt megelőző élettársi periódust, ily módon ez nem vezethet a modell félreértelmezéséhez.

Összességében elmondható, hogy a kapott eredmények nem támasztották alá azt a vitát gerjesztő hipotézist, mely szerint a válási kockázat által felvett növekvő-csökkenő mintázat a hibás modellspecifikáció eredménye. Épp ellenkezőleg: új változók bevonásával végzett vizsgálatok is azt mutatták, hogy a házasság felbomlásának esélye az első néhány évben a maximum eléréséig növekszik, ezután pedig csökken.

Kulu szerint további kutatási lehetőségek is rejlenek a témában. Érdekes lenne megvizsgálni például, hogy a házaspárok korának előrehaladtával hogyan változik a házasságok befejezésének valószínűsége.

TÁRGYSZAVAK: házasságtartam, válás, élettársi kapcsolat, termékenységi regiszter, mintavételes vizsgálat, Finnország

29/2015

Haláloki halandósági elemzés: elegendő-e az elsődleges halálok?

Aline Désesquelles – Elena Demuru – Viviana Egidi – Luisa Frova – France Meslé – Marilena Pappagallo – Michele Antonio Salvatore: Cause-specific mortality analysis. Is the underlying cause of death sufficient? *Revue Quetelet/Quetelet Journal*, 2014. 1. sz. 119–135.

URL: <http://www.uclouvain.be/cps/ucl/doc/demo/-documents/RQVol2n1avril2014Desequellesetal.pdf>
DOI : 10.14428/rqj2014.02.01.05

A haláloki halandósági elemzések alapja általában az elsődleges (alapvető) halálok vizsgálata. A szerzők véleménye szerint ez a megközelítés elsősorban a népesség öregedését figyelembe véve nem elégséges, a közegészségügyi politika szempontjából releváns eszköz a többes halálokok szerinti elemzés. A statisztikusok már régóta tudják, hogy a halál gyakran több betegség, állapot, rizikófaktor együttes következménye, fő törekvésük mégis olyan táblázatok kidolgozása, amelyekben minden halálesethez egy okot rendelnek hozzá, és ezzel az elsődleges halálokkal biztosítják az információ minőségét és országok közötti összehasonlíthatóságát.

Az Amerikai Egyesült Államokban már 1968-tól folytattak módszertani kutatásokat és közöltek elsőként elektronikus úton előállított adatokat a többes halálokokról. Ezt követően több mutatószámot dolgoztak ki ezek előfordulási gyakoriságára, valamint a másodlagos és elsődleges halálokok összefüggéseinek vizsgálatára, ma pedig már egyre több ország állít össze többes haláloki adatbázisokat.

A szerzők vizsgálatot is végeztek a BNO-10¹ automatikus kódolása alapján vezetett francia és olasz többes haláloki adatok összehasonlításával. A részletes elemzések eddigi elmaradásáért elsősorban a többes haláloki adatok minőségének bizonytalansága felelős. Ennek megfelelően a jelenlegi vizsgálat kiemelt figyelmet fordított az adatok megbízhatóságának problémájára, valamint az összehasonlíthatóság szempontjaira. Első lépésben a BNO-10 aggregált szintjeit használták, majd a halálokok egyes kiemelt csoportjaira (pl. rák, Alzheimer- és Parkinson-kór, fertőző betegségek) összpontosították a figyelmet.

¹ A Betegségek Nemzetközi Osztályozása 10. revíziója 1993 óta érvényes.

A francia és olasz halálloki adatok ugyan nem teljesen összehasonlíthatók, ám az adatgyűjtési módszerek, valamint a két ország egészségügyi és halandósági profiljának hasonlósága lehetőséget és értelmet ad ennek a munkának.

A halálloki statisztika készítésének első fázisaként az igazolást végző orvos rávezeti a halotti bizonyítványra a halálhoz vezető eseményeket, majd ezt követi az itt szereplő információk kódolása. Egyre több országban alkalmaznak automatizált kódolási rendszert, az emberi beavatkozás a problémás esetekre korlátozódik. A bizonyítvánnyal kapcsolatban több kérdés merülhet fel, például a kiállításkor az orvosok a halál minden közvetlen és közvetett okát bejegyzik-e, valóban csak a halálhoz vezető tényleges okokat regisztrálják-e, az okokat mindig a helyes sorrendben és a bizonyítvány megfelelő rovatában tüntetik-e fel, ugyanaz a másodlagos ok ugyanúgy szerepel-e, függetlenül az elsődleges haláloktól? Igen nehéz megállapítani a hibás bejegyzésekből származó torzítások nagyságát és irányát.

Többen úgy vélik, hogy a halotti bizonyítványban szereplő halálokok átlagos száma jelenti az adatok megbízhatóságát. A szerzők szerint viszont tévedés ezt a számadatot a minőség kizárólagos mutatójának tekinteni. Az adatminőségre vonatkozó alapvető szempont ugyanakkor az orvosszakmai tudás. A rákhalandósággal sok esetben összefüggésbe hozható halálokok részletes elemzése során a szerzők több betegségtársulási vonatkozást tártak fel:

- az elsődleges ok a másodlagos ok degenerációjának következménye (például a krónikus májbetegség májrákhoz vezet);
- a másodlagos ok az elsődleges ok rizikófaktora (például az alkoholfogyasztás és dohányzás számos rák esetén másodlagos ok);
- a másodlagos és elsődleges haláloknak közös oka van;
- a másodlagos halálok az elsődlegesnek a következménye vagy szövődménye; nem meglepő, hogy ez az eset a leggyakoribb;
- a másodlagos ok az elsődlegesnek egy tünete (például agydaganat kombinációja epilepsziával);
- a másodlagos ok egy további oknak a háttér tényezője (ennek tipikus esete a hipertónia, amely számos szerző szerint gyakori másodlagos halálok).

Az elsődleges halálok kiválasztása sok esetben bonyolult döntéshozatali folyamat eredménye, különösen nagyon idős, komplex kórtani profilú személyek esetében. Az élethossz növekedésével tehát valószínűleg csökken az elsődleges halálok megbízhatósága. Ezzel a kérdéssel számos tanulmány foglalkozik, amely

például kimutatja, hogy a diabéteszrel összefüggő esetekre vonatkozó téves megállapítások gyakorisága az 1985. évi 22%-ról 2005-ben 35%-ra nőtt.

Ezen túlmenően a másodlagos okok kezelése csökkentheti a mortalitást. A Parkinson- és Alzheimer-kórra, valamint egyéb demens betegségekre vonatkozó vizsgálat kimutatta, hogy a tüdőbetegségek, a tüdőgyulladás, a táplálkozási elégtelenségek, a bőr- és kötőszöveti betegségek, a genitourinális rendszer betegségei gyakran közreműködői az előbbieket által okozott halálozásoknak. A hatékonyabb kezelés kiiktathatja ezeket a másodlagos tényezőket, sőt ezzel javíthatja a betegek életminőségét is.

Egyes betegségek (például daganatok) hatékonyabb kezelése miatt előfordulhat, hogy a halált másikkal okozza, és ekkor a kezelt betegség inkább a másodlagos okok közé kerül. Az összehasonlító vizsgálat eredményei azt mutatják, hogy az egyetlen halálokot figyelembe vevő statisztikákban a leginkább alulbecsült halálok a két országban megegyeznek.

Az egy, illetve többes halálloki megközelítés egymásnak nem konkurens, hanem inkább kiegészítője. Az előbbi bizonyítottan hatékony eszköze a halandósági trendek elemzésének és az országok közötti összehasonlításoknak, az utóbbi pedig kétségtelenül részletesebb képet ad arról, hogyan halnak meg az emberek. Ez a módszer azonban még mindig gyermekcipőben jár. Az emberek elhalálzásának jobb megértéséhez a már jelenleg is nagy mennyiségű információ feldolgozásának további bővítésére van szükség.

TÁRGYSZAVAK: halandóság, elsődleges halálok, másodlagos halálok, többes halálok, országok közötti összehasonlítás, módszertan, BNO-10

RÓZSA GÁBOR

30/2015

A másság veszélyes? Magyarázatok a romániai etnikai konfliktusokkal kapcsolatos attitűdökhöz

Gherghina Sergiu: The threat of diversity? Explaining attitudes towards ethnic conflict in Romania
Südosteuropa, 2014. 1. sz. 34–49.

URL: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2445368

DOI: 10.2139/ssrn.2445368

A szerző a frankfurti Goethe Egyetem Politikatudományi Intézetének ösztöndíjas kutatója, aki a

tanulmány bevezetőjében megemlíti, hogy habár tekintélyes mennyiségű szakirodalom foglalkozik az etnikai konfliktusok okaival, politikai és társadalmi következményeivel, a tudományos kutatások rendre megfelelnek a közvéleményről, pontosabban az egyes emberek nézeteiről a nemzeti-nemzetiségi konfliktusok okait illetően.

A cikk célja, hogy egyrészt betöltse ezt az űrt, és példaként szolgáljon a további, hasonlóan felépített kutatások számára, másrészt, hogy az etnikai konfliktusok kialakulásának vizsgálatához egy teljesen új, érdekes megközelítést nyújtson a szakmának. A kutatáshoz szükséges adatokat egy 2012-ben, 1100 fő részvételével készített kérdőíves felmérés biztosította.

A munka központi kérdése, hogy az állampolgárok miért tartják a különböző etnikai csoportok létét egy konfliktus potenciális forrásának, illetve, hogy képesek-e felismerni, és ha igen, mikor, egy nemzetiségek közti konfliktus kialakulásának lehetőségét. A vizsgálat tárgyául szolgáló ország Románia, amely – soknemzetiségű állam lévén – tökéletesen alkalmas az elemzés lefolytatására. A kutatás szempontjából további „pozitívumot” jelent, hogy az egyes romániai nemzetiségek közötti konfliktusok története hosszú múltra tekint vissza.

A tanulmány több részre osztható, ezek közül azonban kiemelten hangsúlyos a második fejezet. Ez tartalmazza a kérdőív által feltett kérdéseket is.¹ A szerző gyakorlatilag e kérdések elemzésével, az egyes feltevések összegzésével illetve az ezekből levonható következtetések megállapításával foglalkozik a leg-többet.

Az első fejezetben irodalmi áttekintést olvashatunk, illetve betekintést nyerhetünk az etnikai konfliktus fogalmába, meghatározásába. A második rész amellelt, hogy bemutatja a vizsgált kérdéseket, egyúttal magyarázatot is próbál adni az etnikai csoportok közötti konfliktusok kialakulásának okaira is. Ezt követően a szerző által használt módszer (bináris logisztikai regresszió) kerül bemutatásra, valamint ennek használhatósága más országokra (és más, hasonló témájú tanulmányokra) vonatkozóan. Végül a kérdőíves statisztika adatai alapján megfogalmazott hipotézis következik.

¹ Az alábbi tényezők etnikai konfliktusra gyakorolt hatását illetően nyilatkoz(hat)tak a megkérdezettek: erőforrásokhoz való hozzáférés, társadalmi bizalom/bizalmatlanság, média és hírek követése, demokráciával való elégedettség, törvény előtti egyenlőség. E kategóriákon kívül a 2012-es felmérés rákérdezett az adatszolgáltatók legmagasabb iskolai végzettségére is.

A szerző összességében három elemet említ, amelyek meghatározó szerepet töltenek be a nemzetiségi konfliktusok kialakulásában: csoportidentitás, a társadalmi bizalom alacsony foka, a politikai és szociális kérdések aktív követése. E tényezők mellett az állampolgárok alacsony iskolázottsági szintje is negatívan hathat egy soknemzetiségű társadalom egészséges működésére.

Habár a tanulmány eredményei szigorúan csak Romániára vonatkozóan használhatók, a korábbi vizsgálatoktól eltérő, új módszer lerakja a további elemzések vázához szükséges elméleti alapokat. Ennek ellenére a szerző is úgy látja, hogy folytatni, bővíteni kell az ilyen irányú kutatásokat, hogy az egyénszintű (valamint országspecifikus) tényezők minél szélesebb skálájára álljon a kutatók rendelkezésére.

Az ismertetés lezárásaként mindenképpen érdemes néhány megjegyzést tenni a tanulmánnyal kapcsolatban, annak helyénvaló használata érdekében. Egyrészt, mivel egy adott országra vonatkozó elemzésről van szó, nem az etnikai konfliktus mint olyan általános áttekintésére, hanem kimondottan a romániai történetére, múltjának bemutatására lett volna szükség a bevezető részben. Másrészt, a forrásként használt, 2012-ben készített felmérés adatainak részletes bemutatását (mennyi, milyen nemzetiségű személyt kérdeztek meg; hogyan aránylanak egymáshoz ezek a számok) is elmulasztotta a szerző, holott ez rendkívül fontos, kiváltképp Románia esetében. Harmadrészt, a feltett kérdések egyike sem feltétlenül köthető olyan témákhoz, amelyek jelentős szerepet játszanak az etnikai konfliktusok kialakulásában (például a média követése). Végül, a szerző maga is leírja, hogy az egyes nemzetiségek közötti konfliktusok sosem rövid, hanem mindig hosszú távú folyamatok eredményeként alakulnak ki, azonban ezt a szintén fontos tényezőt nem jelenítette meg a tanulmányban.

A fentiek azt támasztják alá, hogy a romániai etnikai konfliktusokkal kapcsolatos attitűdök alakulására vonatkozó következtetések levonásához további vizsgálatok szükségesek. Mindazonáltal, ha a szerző által alkalmazott új, még nyers módszert tökéletesítik, az nem csak e probléma, hanem sok más társadalmi ellentét okának felderítésében lehet a tudomány segítségére.

TÁRGYSZAVAK: etnikai konfliktus, attitűdök, csoportos hovatartozás, társadalmi bizalom, Románia

31/2015

A vándorlás globalizálódása: több lett-e a vándorlás a világon?

Mathias Czaika – Hein de Haas: The globalization of migration. Has the world become more migratory? *International Migration Review*, 2014. 2. sz. 283–323. URL: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/imre.12095/pdf>
DOI: 10.1111/imre.12095/

A tanulmány azt az általánosan elterjedt véleményt vitatja, mely szerint világméretben megnőtt a vándorlások mennyisége, sokfélesége és földrajzi irányultsága. Globálisan a nemzetközi vándorlás nem gyorsult fel, a fő változásokat az irányok területén lehet tapasztalni, elsősorban a főbb geopolitikai és gazdasági változásokhoz, az új európai, öbölbeli és ázsiai migrációs gócpontok kialakulásához, a fejlődéssel összefüggő elvándorlás növekedéséhez, valamint a korábbi szocialista és a fejlődő országokban a kivándorlási korlátok megszűnéséhez kapcsolódva. Mindez azt támasztja alá, hogy a nemzetközi vándorlás komoly elemzését a gazdasági és demográfiai változások összefüggésében kell elvégezni.

A bevándorlás diverzifikálódásának gondolata részben Európa-centrikus világképet tételez fel. Míg ugyanis a bevándorló népesség sokszínűbbé vált Európa új célországaiiban, ez nem mindig igaz például az amerikai kontinensen és a csendes-óceáni országokban, ahol kevesebb lett az európai bevándorló, de nem lett több a kibocsátó ország. Míg például korábban az Egyesült Államok, Kanada, Ausztrália és Új-Zéland az európaiakat vonzotta, 1960-tól megnőtt a nemeurópaiak bevándorlása. Miközben csökkent az európaiak elvándorlása más kontinensekre, Európa globális kibocsátó régióból globális befogadóvá vált. Ezzel egyidejűleg megfigyelhető, hogy a migráció globalizálódása a célországok szempontjából valósult meg, jóval kevésbé a kibocsátó országokat tekintve. A bevándorlás diverzifikációját több tényező magyarázza. Ezek egyike, hogy az utóbbi évtizedekben a korábbi szocialista országokban és a fejlődő országokban megszűntek az állampolgárok elvándorlását akadályozó intézkedések. Ez egyben része volt a gazdaság liberalizációját is magában foglaló általánosabb ideológiai váltásnak, amelyben az elvándorlást és a külföldről hazaküldött jövedelmeket a gazdasági növekedés lehetséges motorjának tekintették. Egy másik fontos tényező maga a fejlődés. Az oktatáshoz, a médiához, az internethez való hozzáférés

bővíti a más országokban elérhető lehetőségek ismeretét. További tényező a gyarmati időket követő migráció csökkenése. Az 1960-as és 1970-es évtizedben a gazdasági, társadalmi, kulturális és nyelvi kötődés miatt számos fejlődő országból a korábbi gyarmattartók felé irányult az elvándorlás. Ezek a kötődések idővel lazultak, és ez egyúttal a vándorlás irányát is befolyásolta. Ráadásul a klasszikus befogadó országok, amelyek bevándorlási politikája korábban a nemzetiségi vagy etnikai származás szerinti kiválasztásra épült, az utóbbi évtizedekben inkább a potenciális bevándorlók szakképzettségét és jövedelmét veszik figyelembe.

1960-tól a műszaki fejlődés és a gazdaságpolitika liberalizálódása következtében egyre több ország kapcsolódott be a globális gazdaságba, majd ezzel összefüggésben lépett a globális „migrációs piacra”. A tanulmány ugyanakkor rámutat arra a paradox helyzetre, hogy sok országban jelentkezik tömeges elvándorlás, a nemzetközi vándorlás össz mennyisége mégsem nő, hanem inkább egyre csökkenő számú fő célországra koncentrálódik. Ez ellentmondani látszik a globális migrációs paradigmára vonatkozó főbb hipotéziseknek.

Egyes kutatók a globális migráció relatív mennyiségi változatlanóságának egyik magyarázatát a bevándorlási korlátozásokban látják. Az állami intézkedések segítik a kereskedelmet és a tőkeáramlást, ugyanakkor a migráció szabályozásával a vándorlást kiszorítják a globalizáció folyamataiból, azaz a migráció növekedésének üteme nem követi a tőke, valamint a kereskedelmi javak és szolgáltatások áramlását.

Mivel a bevándorlási szabályok gyakran ellentmondásosan érintik különböző nemzeti, foglalkozási vagy családi közösségek migrációját, kérdéses, hogy érdemes-e általában politikai korlátozásokról beszélni. Az egyes migráns kategóriákat (különösen az alacsony képzettségű munkaerőt) érintő bevándorlási és letelepedési korlátozások feltételezett migrációt csökkentő hatásait például legalábbis részben ellensúlyozzák a kibocsátó országok kivándorlást segítő intézkedései. A szegény országok igyekeznek megakadályozni az „értékesebb” (vagyis a magasan képzett) népesség elvándorlását, és ezzel egyidejűleg inkább elősegíteni a fölös mennyiségű alacsonyan képzett munkaerő „kilapátolását”, míg a gazdagabb államok egyre inkább segítik a jól kvalifikáltak bevándorlását, és kevésbé támogatják a gyengén képzett munkaerő legális letelepedését.

Kitekintő

Az ausztrál statisztikai hivatal¹ tájékoztatási gyakorlata

Vannak ugyanakkor további valószínűsíthető okai is a technikai és gazdasági globalizáció, valamint a vándorlás üteme közti eltéréseknek. Először is nem egyértelmű a műszaki haladás migrációra gyakorolt hatása. A kommunikáció és közlekedés fejlődése segíti ugyan a mozgást, ám ez nem feltétlenül vezet a migráció bővüléséhez, mivel ez a fejlődés abban is segít, hogy az emberek inkább hazájukban maradjanak. A műszaki fejlődés a kereskedelmet, a tőkeáramlást, a termelés kiszervezését és offshore-ozását, valamint az internetalapú távmunkavégzést is elősegíti, ami inkább a mobilitás nem-migrációs formáit ösztönzi, mint amilyenek például az ingázás, a turizmus, az üzleti kiküldetések és a rövidebb nemzetközi megbízások.

Bár gyakran hallhatóak olyan vélemények, hogy a műszaki fejlődés és a kölcsönös kapcsolódási folyamatok globális méretekben egyenlőbbé teszik a lehetőségek kihasználásának esélyeit, valójában napjaink globalizációja nagymértékben aszimmetrikus jelenség, amelyben előnyt élveznek egyes országok és bennük bizonyos társadalmi osztályok, etnikai és foglalkozási csoportok, miközben mások ezekből az előnyökből kizáródnak. A világ egyes részei között több és többféle a kapcsolat, mint bármikor korábban, viszont az országok közötti és főleg az országokon belüli jövedelmi egyenlőtlenség egyre nő. Hasonlóképpen, a liberalizálódási és globalizációs folyamatok látszólag több lehetőséget adnak a szegényebb országok lakóinak a nemzetközi vándorlás „játékterére” lépni, de ezzel korántsem egyenlítődik ki a terep. Bebizonyosodott ugyanis, hogy a migráció globalizálódása nem a technikai fejlődés által irányított természetes és elkerülhetetlen folyamat, hanem elsősorban a politikai és gazdasági változások következménye. Az emberi erőforrások és a gazdasági tevékenységek egyre kevesebb ország nagyvárosi régióiban koncentrálnak, ami az urbanizáció és a belső (vidékről a város felé történő) vándorlás folyamatait is tükrözi. A már említett vándorláspolitikai intézkedések korlátozó mechanizmusai pedig nem feltétlenül állítják meg a bevándorlást, azonban alkalmasak arra, hogy a migráns dolgozók a munkaerőpiacon még kiszolgáltatottabb helyzetbe kerüljenek.

TÁRGYSZAVAK: vándorlás, globalizáció, vándorláspolitika, bevándorlás, célország, munkaerőpiac

RÓZSA GÁBOR

Ausztrália 1901-ben kinyilvánított függetlensége előtt az ausztráliai kolóniák a „kék könyveknek” nevezett éves beszámolóikban közöltek rendszeresen statisztikai adatokat a népességről, a kereskedelemről, az igazságszolgáltatásról és más témákról. Egyes kolóniák már az 1870–1880-as években alkalmaztak egy-egy statisztikust vagy létrehoztak önálló statisztikai szervezetet. Az egységes államigazgatás kialakulásával 1905-ben született meg az első statisztikai törvény, amelynek értelmében a kolóniák statisztikával foglalkozó intézményeinek munkáját egy központi statisztikai hivatalnak kellett összefogni és koordinálni. A törvény rendelkezett továbbá az 1911. év népszámlálás végrehajtásáról és meghatározta a hivatal(ok) által gyűjtendő adatokat. Bár 1891 óta megjelent az egyik kolónia kiadásában egész Ausztráliára vonatkozó statisztikai évkönyv, de 1908-tól ennek kiadását is a központi hivatal vette át. Korábban is tartottak népszámlálás-jellegű összeírásokat a kontinensen, de 1911-ben mintegy nyolcezer ember munkájával végrehajtották az első, központi irányítású népszámlálást is. Az állami hivatalokat csak az 1950-es években vonták össze a központi hivattal; azóta annak területi szerveiként működnek.²

A XX. század eleje óta természetesen sokat változtak a statisztikai adatközlések. A kezdeti kék könyvek szerepét ma már az online tájékoztatás vette át. A hivatal honlapja a könnyebb tájékozódás érdekében nem kínál fel egységes, interaktív adatbázist. Az egyes adatkörökre kattintva ajánlja fel a letöltési lehetőségeket, illetve nagyobb témakörök-nél (például népszámlálás) az önálló táblázatkészítést az adatbázis segítségével. A statisztikákat sajátos tizedes rendszerbe sorolták be, amely több ponton is eltér az Eurostat ajánlásaitól. A felosztás szerkezete az alábbi (az egyes témakörök újabb tízes altémákra osztva):

¹ Australian Bureau of Statistics – <http://www.abs.gov.au/>

² A hivatal kezdeti történetéről ld.: George Handley Knibbs: The history and development of the statistical system of Australia. In *The history of statistics*. Szerk.: John Koren. New York, 1970, Burt Franklin. 55–81. A hivatal történetének részletes ismertetése: Beth Wright – Joanne Caddy – Dale Chatwin: *Informing a nation: the evolution of the Australian Bureau of Statistics, 1905–2005*. Canberra, 2005, ABS.